

WORLD POLITICS

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

Print Issn: 2383-0123

Online Issn: 2538-4899

Proactive and Reactive Responses to Currency Smuggling through Sanctions Evasion

Ali Jamshidi Nik PhD Student, Department of Criminal Law and Criminology, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. Email: ali.jamshidi@gmail.com

Amir Samavati Pirooz * Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. Email: amir.samavati@kian.ac.ir

Ayatollah Parvizifard Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Karaj Branch, Islamic Azad University, Karaj, Iran. Email: ayat_parvizifard@yahoo.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Proactive Response,
Reactive Response,
Currency Smuggling
Crime,
Sanctions
Circumvention

Article history:

Received May 1, 2024

Received in revised form

August 17, 2024

Accepted September 14,
2024

Published Online
September 21, 2024

ABSTRACT

The regulation of foreign currency flows plays a critical role in safeguarding a country's economic stability, particularly under conditions of international sanctions. In Iran, despite the enactment of the Law on Combating the Smuggling of Goods and Currency (2013) and its 2016 amendment, significant legal loopholes persist that facilitate currency smuggling under the pretext of sanction circumvention. This article investigates the legal and regulatory gaps surrounding such practices, focusing on ambiguities in defining smuggling activities conducted through unofficial or semi-official financial channels. Through a descriptive-analytical approach, we examine key provisions of Iranian law, highlighting shortcomings in the classification and penalization of complex foreign exchange transactions. The findings indicate that the multi-tiered exchange rate system, alongside inconsistent regulatory oversight, has exacerbated opportunities for arbitrage and illicit transfers. Moreover, the lack of clear distinctions between legitimate sanction circumvention and exploitative smuggling undermines enforcement efforts. The study argues that explicit legal recognition of sanction-related currency transactions and the establishment of transparent oversight mechanisms are essential to minimize abuse. Policy recommendations include legal reform to clarify definitions, enhance institutional coordination, and balance the facilitation of essential foreign trade with robust anti-smuggling measures. Such reforms would strengthen Iran's monetary integrity and resilience against external pressures.

Cite this Article: Jamshidi Nik, A. , Samavati Piroz, A. and Parvizi Fard, A. (2024). Proactive response and reaction to the crime of currency smuggling by circumventing sanctions. *World Politics*, 13(2), 255-275.
doi: 10.22124/wp.2025.29914.3485

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2025.29914.3485

1. Introduction

The inflow and outflow of foreign currency in Iran is subject to stringent legal regulations, the violation of which triggers legal sanctions. In recent years, Iran's entanglement with international sanctions has significantly complicated both governmental and individual transactions involving foreign currencies. This has led to the emergence of strategies for sanctions evasion—mechanisms enabling cross-border financial flows outside formal international banking systems, such as SWIFT. Such methods, often unrecorded in domestic banking systems, have created loopholes exploited for currency smuggling. The key research questions addressed in this study are: whether legal pathways can be established for controlled sanctions evasion to prevent organized currency smuggling, and whether such actions should be limited to authorized entities. Recognizing that Iran does not acknowledge the legitimacy of imposed sanctions, yet is bound by their real-world implications, this study emphasizes the necessity of formalizing legal monetary gateways to preclude abuse under the guise of sanctions evasion..

2. Theoretical Framework

To currency smuggling through sanctions circumvention. It examines the existing legislative landscape, particularly the Law on Combating the Smuggling of Goods and Currency (2013) and its 2017 amendment, which define and criminalize unauthorized currency transactions. Drawing upon economic theories of exchange rate management and international financial controls, the study assesses how differential exchange rates and the misalignment of nominal and real currency values incentivize smuggling. The framework integrates comparative insights from sanctioned economies where governments tacitly permit legal breaches for economic relief. It emphasizes that Iranian legislation, which frequently equates currency and goods smuggling, inadequately addresses the specific dynamics of currency-related offenses arising from sanctions evasion. Thus, an explicit legal criminalization and refined categorization of such acts are advocated to bridge legislative gaps and curtail systemic exploitation, particularly in import/export cover-ups and misuse of state-subsidized exchange rates.

3. Methodology

This research employs a qualitative, descriptive-analytical approach grounded in library-based document analysis of Iranian legislation and economic literature..

4. Results & Discussion

The study reveals that current Iranian legal provisions insufficiently regulate the intersection of sanctions evasion and currency smuggling. Although the 2013 and 2017 laws define currency smuggling broadly, they fail to explicitly criminalize transactions involving circumvention of international sanctions. The lack of clarity concerning authorized entities and permissible transactions fuels market

ambiguities. For example, state provision of subsidized currency to traders for essential imports often facilitates black-market resale of foreign currency, exacerbating economic instability. Furthermore, dual and multiple exchange rate regimes, especially since 2012, have incentivized arbitrage and illicit currency movements. Legislative conflation of currency and goods smuggling dilutes the targeted regulatory response needed for monetary offenses. Importantly, gaps persist regarding penalties for non-border, domestic currency smuggling, as legal provisions disproportionately focus on cross-border flows. The absence of clear criteria for penalizing unauthorized, informal domestic currency dealings complicates enforcement. Comparative evidence suggests that under sanctions, states sometimes tolerate minor breaches for economic survival, but without proper regulation, this tolerance encourages widespread abuses. The findings underscore the necessity of recognizing the adverse economic impact of currency smuggling through sanctions evasion—distortions in trade balance, capital flight, and undermining of monetary policy. A more nuanced and dedicated legislative framework addressing both organized and ad-hoc violations is essential to stabilize Iran's currency regime and protect macroeconomic integrity.

5. Conclusions & Suggestions

The research concludes that currency smuggling under the pretext of sanctions evasion constitutes a significant legal and economic anomaly insufficiently addressed in current Iranian legislation. Although broad legal definitions and penalties exist under the Law on Combating the Smuggling of Goods and Currency, ambiguities—particularly in Article 7—render enforcement challenging. Key uncertainties include the legality of private currency trades outside authorized exchange offices and banks, and inconsistent articulation of supplementary and deterrent punishments. These legislative inconsistencies risk overcriminalizing minor, legitimate currency dealings while failing to deter organized smuggling networks exploiting sanctions-induced loopholes. The study recommends clear demarcation of permissible and impermissible transactions, explicit recognition of sanctions-related smuggling modalities, and proportional penal measures tailored to transaction scale and intent. Furthermore, policymakers must balance enforcement stringency with economic realities of sanctioned environments, where access to international financial systems is limited. Strengthening formal monetary gateways, enhancing transparency in subsidized currency allocations, and integrating monetary policy considerations into anti-smuggling legislation are critical steps forward. Ultimately, an adaptive, context-sensitive legal framework—grounded in empirical evidence and international best practices—would better mitigate the economic harms of currency smuggling while safeguarding legitimate economic activity. The study also calls for continual legislative revision to reflect evolving sanction landscapes and financial practices, ensuring legal robustness and practical enforceability.

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۳۳

شاپا الکترونیکی: ۴۸۹۹-۴۵۳۸

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

پاسخ دهی کنشی و واکنشی به جرم قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم ها

علی جمشیدی نیک دانشجوی دوره دکتری، گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. رایانامه: ali.jamshidi@gmail.com

امیر سماواتی پیروز* نویسنده مسئول، استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. رایانامه: amir.samavati@kian.ac.ir

آیت اله پرویزی فرد استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران. رایانامه: ayat_parvizifard@yahoo.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	کنترل جریان ورودی و خروجی ارز خارجی نقشی اساسی در حفظ ثبات اقتصادی کشورها ایفا می کند، به ویژه در شرایط تحریم های بین المللی. در ایران، با وجود تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ و اصلاحیه ۱۳۹۴، همچنان خلأهای قانونی قابل توجهی وجود دارد که امکان قاچاق ارز تحت عنوان دور زدن تحریم ها را فراهم می کند. این مقاله به بررسی کاستی های حقوقی و مقرراتی پیرامون این پدیده می پردازد و تمرکز آن بر ابهامات موجود در تعریف فعالیت های قاچاق از طریق مجاری مالی غیررسمی یا نیمه رسمی است. با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، مواد کلیدی قوانین ایران بررسی شده و نارسایی ها در طبقه بندی و جرم انگاری معاملات پیچیده ارزی مشخص شده است. نتایج نشان می دهد که وجود نظام چندرنخی ارز و نظارت نامنسجم نهادهای مختلف، فرصت هایی برای سوداگری و انتقالات غیرقانونی ایجاد کرده است. علاوه بر این، فقدان تمایز روشن بین دور زدن مشروع تحریم ها و قاچاق سوءاستفاده گرانه، اجرای مؤثر قانون را تضعیف می کند. مقاله بر ضرورت شناسایی صریح معاملات ارزی مرتبط با تحریم و ایجاد سازوکارهای شفاف نظارتی تأکید دارد. پیشنهادهای سیاستی شامل اصلاح قوانین برای شفاف سازی تعاریف، تقویت هماهنگی نهادی و ایجاد تعادل میان تسهیل تجارت ضروری خارجی و مقابله جدی با قاچاق ارز است. این اصلاحات می تواند به تقویت یکپارچگی پولی ایران و افزایش تاب آوری اقتصادی کشور در برابر فشارهای خارجی منجر شود.
کلیدواژه ها: پاسخ دهی کنشی، پاسخ دهی واکنشی، جرم قاچاق ارز، دور زدن تحریم ها	
تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۲/۱۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۵/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۴ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۶/۳۱	

استناد به این مقاله: جمشیدی نیک، علی و سماواتی پیروز، امیر و پرویزی فرد، آیت اله. (۱۴۰۳). پاسخ دهی کنشی و واکنشی به جرم قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم ها. سیاست جهانی، ۱۳(۲)، ۲۵۵-۲۷۵. doi: 10.22124/wp.2025.29914.3485.۲۷۵-۲۵۵

© نویسنده (گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

وارد یا خارج کردن ارز از کشور دارای قواعد خاصی است که عدول از آن قواعد موجب برخورد قانون با شخص عدول کننده خواهد بود. مهم‌ترین مسئله‌ای که در اینجا وجود دارد، چگونگی خارج یا وارد کردن ارز بوده و اینکه این امر توسط چه شخص یا مقامی انجام می‌گیرد چرا که جابه جایی ارز از مرز محدودیت‌های خاص خود را دارد. با توجه به این موضوع باید اذعان نماییم در سال‌های اخیر که کشور ما درگیر تحریم‌ها بوده، ورود و خروج ارز چه برای اشخاص و چه برای دولت بسیار دشوار بوده است؛ لذا همین امر موجب ظهور تفکری با عنوان دور زدن تحریم‌ها یا همان جابه جایی ارز مورد نیاز کشور در زمان تحریم‌ها بدون ایجاد حساسیت‌های قانون مدارانه در جامعه بین المللی، گشته که طبق آن ورود و خروج ارز خارج از قواعد بانکی بین المللی و خارج از مسیرهای مالی قانونی بین المللی انجام می‌گیرد و در برخی موارد این موضوع به دلیل اتصال سیستم بانکی کشور با سیستم جهانی بانکداری در سیستم بانکی داخلی نیز ثبت نمی‌گردد این موضوع به اشخاص اجازه می‌دهد تا قواعد قانونی موجود در زمینه قاچاق ارز را نیز زیر پا بگذارند. در این بین سؤال اصلی ما این است که آیا راهکاری برای خروج و ورود ارز از طریق دور زدن تحریم‌ها وجود دارد که از انجام جرائم سازمان یافته در خلال همین موضوع جلوگیری نماید؟ و آیا چنین عملی به دست ارگان خاصی انجام می‌گیرد یا اشخاص مختلف می‌توانند با تصمیم شخصی این امر را انجام دهند؟ اگر چنین باشد آیا تدابیری که برای مبارزه با قاچاق ارز از سوی قانون گذار اتخاذ شده می‌تواند راهگشای این مسئله باشد یا خیر؟ در برابر پاسخ به این سؤالات و ابهامات می‌توان گفت، بایستی درگاههای پولی و اعتباری قانونی را به رسمیت بشناسیم تا دیگر افراد نتوانند از بحث تحریم‌ها و دور زدن آن سو استفاده کنند. ذکر این نکته که درست است ما تحریم‌ها را به رسمیت نمی‌شناسیم و اصلاً قبول نداریم و حتی باره محکوم کرده‌ایم اما از این واقعیت که همه روزه علیه کشور ما در جامعه بین المللی اعمال می‌گردد و وجود دارد نمی‌توان چشم پوشی نمود لذا بنظر می‌رسد پذیرش این واقعیت ملازمه‌ای با قبول آن ندارد. بنابراین قاچاق ارزی که از طریق دور زدن تحریم‌ها در حال حاضر اتفاق می‌افتد، صدمات و لطماتی را به ارزش‌های بنیادین نظام و اقتصاد کلان کشور وارد ساخته که ما در پی شناسایی این خلاء ها و همچنین ورود سیاست تقنینی کیفی جهت جرم انگاری مستقل آن در زمان وضع و تصویب قوانین می‌باشیم. چنانکه پیش‌تر «قانونگذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ و اصلاح آن در سال ۱۳۹۶، در بند (خ) از ماده (۲) قانون موصوف: «هر گونه وارد خارج کردن، فروش یا حواله ارز بدون رعایت ضوابط تعیینی توسط دولت یا

مجوزهای لازم از بانک مرکزی، اعم از اینکه در سطح بازار داخلی یا فضای مجازی (سایبر) باشد» را قاچاق ارز محسوب و ارز را در بند (پ) ماده (۱) این قانون: «پول رایج کشورهای خارجی اعم از اسکناس، مسکوکات، حوالجات ارزی و سایر اسناد مکتوب یا الکترونیکی است که در مبادلات مالی کاربرد دارد»، تعریف کرده است. در این راستا هدف اصلی تحقیق حاضر پاسخ دهی کنشی و واکنشی به جرم قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم‌ها است.

قانون گذار ایران با تصویب قوانینی در زمینه قاچاق کالا و ارز به پیش بینی حالات مختلف قاچاق ارز از کشور یا به کشور، تدابیری اندیشیده است که به طور کلی مانع از روش‌های پیچیده سوءاستفاده از دور زدن تحریم‌ها توسط تاجران و صرافان و حتی برخی شرکت‌های وابسته به دولت نمی‌شود. البته نظر نگارنده بر این است هر گونه سوء استفاده از تحریم‌ها به صورت کلان صورت می‌گیرد و معمولاً زمانی انجام می‌گیرد که دولت تحت محدودیت‌ها چشم بر روی برخی اعمال خلاف قوانین بین المللی که سودی هم برای خود دولت داشته باشد، می‌بندد و این یک امر معمول برای کشورهای تحت تحریم است. بدیهیات این مسئله طوری است که تشخیص آن فقط به مطالعه سیاست‌های دولت در برابر تحریم‌ها دارد. در این شرایط «دولت با توجه به ایجاد تورم‌های ناشی از تحریم چاره‌ای جز تخصیص ارز اسمی (یا ارزی که با نرخ دولتی در اختیار تاجران قرار می‌گیرد) با قیمت پایین‌تر از نرخ حقیقی به تاجران برای تهیه اقلام ضروری کشور ندارد».

«البته این امر بدون توجه به این امر انجام می‌شود که نرخ ارز حقیقی نسبت به نرخ ارز اسمی در بررسی تراز تجاری و تراز پرداخت‌ها و میزان رقابت‌پذیری اقتصاد یک کشور مفید خواهد بود» چنان که همین امر موجب قاچاق ارز به دلیل تفاوت قیمت‌ها شده و یا ارز دریافت شده با نرخ دولتی به صورت قاچاقی در بازار آزاد با قیمت روز بازار فروخته می‌شود که به خودی خود به اقتصاد کشور لطمه می‌زند. قانون گذار برای پاسخ به چنین امری می‌بایست جنبه‌های مضر دور زدن تحریم را در نظر بگیرد و برای انجام معاملات قانونی در سطح بین المللی به وضع قوانین روی آورد اما از آنجایی که قوانین ارز کشور جرائم مربوط به ارز به هیچ عنوان در راه‌های دور زدن تحریم‌ها نمی‌بیند، این امر خود موجب اخلال در نظام ارزی کشور می‌شود. در قوانین و اسناد بالادستی ایران معمولاً ارز با کالا در یک ردیف قرار گرفته و هرگونه تدابیر اتخاذی در راستای پیشگیری یا مجازات جرائم مربوط به هر دو می‌باشد. البته از نظر نگارنده بیشترین قاچاق ارز با سوء استفاده از واردات یا صادرات کالا صورت می‌گیرد و معمولاً از کالا به عنوان یک پوشش برای جرم قاچاق ارز استفاده می‌گردد و چه بسا در دوران تحریم که دولت برای

واردات اقلام ضروری به تاجران ارز با نرخ دولتی پرداخت می‌کند، همین امر باعث می‌شود تا در پوشش واردات کالا، پولشویی و قاچاق ارز نیز انجام بگیرد. اما به هر حال برخی قواعد در اسناد بالادستی همچون برنامه توسعه در راستای حفظ نظام ارزی در نظر گرفته شده است که به نظر برای جلوگیری از سوءاستفاده از ارز با نرخ دولتی از طریق دور زدن تحریم‌ها مفید باشند. طبق بند «ج» ماده ۸۱ قانون برنامه پنجم توسعه نظام ارزی کشور «شناور مدیریت شده است و نرخ ارز با توجه به حفظ دامنه رقابت پذیری در تجارت خارجی و با ملاحظه تورم داخلی و جهانی و همچنین شرایط اقتصاد کلان از جمله تعیین حد مطلوبی از ذخایر خارجی تعیین خواهد شد». ادبیات نظری گسترده و مطالعات تجربی گوناگون مهمترین عوامل تاثیرگذار بر نرخ ارز تعادلی را مشخص می‌کنند تغییرات نرخ ارز رسمی و بازار در اقتصاد ایران نشان می‌دهد که نوسانات نرخ ارز به عوامل تاثیرگذار بر نرخ ارز تعادلی بی توجه است. بنابراین، جهش نرخ ارز در دوره تشدید تحریم‌های سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ به تعدیل شدن ارز در ایران متناسب با عوامل تاثیرگذار بر آن نیز مرتبط است و آن را نمی‌توان تنها به تحریم مرتبط دانست. از مهر ماه سال ۱۳۹۱: چند نرخ شل شدن بازار ارز و امنیتی شدن بازار ارز (نرخ ارز مرجع، نرخ ارز مبادله‌ای، و نرخ ارز بازار آزاد و...) آنچه نرخ ارز را به عنوان خروجی نظام ارزی مهم ساخته است، اهمیت بالای آن بر تقاضای واردات و امکان مدیریت این تقاضا با مدیریت نرخ ارز است. لذا، دلایل تغییرات نرخ ارز در اقتصاد ایران با ویژگی‌های موصوف می‌تواند گامی بلند در سیاست‌گذاری در بخش واردات باشد.

۱. پاسخ‌دهی در قوانین کیفری بازدارنده

قاچاق ارز به وسیله ایجاد فریب در پرتو تحریم‌ها یک جرم حرفه‌ای یا یک قاچاق حرفه‌ای است که قطعاً مجرمان عادی نمی‌توانند چنین اعمالی را انجام دهند چرا که با کمی تأمل می‌توان دریافت که برای چنین قاچاقی قطعاً می‌بایست رابطه‌هایی تعریف شده میان مافیای قدرت و قاچاق‌کننده وجود داشته باشد. در چنین حالتی چه اعمال بازدارنده‌ای یا بهتر بگوییم چه قوانین کیفری بازدارنده‌ای می‌تواند چنین جرم حرفه‌ای و پیچیده‌ای را خنثی کرده یا کاهش دهد؟ هرچند برای فهم این موضوع ابتدا باید قوانین کیفری بازدارنده در مورد قاچاق ارز بررسی شوند. به موجب بند (ش) ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، قاچاقچی حرفه‌ای شخصی است که بیش از سه بار مرتکب قاچاق شود و ارزش کالا یا ارز قاچاق در هر مرتبه بیش از ده میلیون ریال باشد. (Naghdi & Goli, 2015) این بند در اجرای طرح اصلاح موادی از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز که در سال ۱۳۹۴ به تصویب رسید، اصلاح شده است. در متن سابق قاچاقچی حرفه‌ای چنین تعریف شده بود: قاچاقچی حرفه‌ای شخصی است که بیش از سه بار

مرتکب تکرار و یا تعدد جرم قاچاق شود. اما واژه «مجرم» موجب ابهام شده بود که با اصلاح، این شائبه رفع شد. (Naghdī & Goli, 2015) با توجه به بند مذکور چنانچه شخصی بیش از سه بار مرتکب قاچاق شود و ارزش کالا یا ارز قاچاق در هر مرتبه بیش از ده میلیون ریال باشد، قاچاقچی حرفه‌ای محسوب می‌شود. در این صورت مرتکب علاوه بر ضبط کالا و یا ارز قاچاق به حداکثر جزای نقدی و تا هفتاد و چهار ضربه شلاق تعزیری محکوم خواهد شد. در خصوص قاچاق کالای مجاز مشروط و یارانه‌ای و ارز، چنانچه ارزش کالا و ارز تا یک میلیارد ریال باشد به نود و یک روز تا شش ماه حبس و چنانچه ارزش آنها بیش از یک میلیارد ریال باشد، به بیش از شش ماه تا دو سال حبس محکوم می‌شود. لکن در خصوص قاچاق کالاهای ممنوع، علاوه بر مجازات‌های مندرج در ماده ۲۲ این قانون، حسب مورد به نصف حداکثر حبس مقرر در این ماده محکوم خواهد شد. (Bahremānd, 2017)

۲. قاچاق با مجازات محارب یا افساد فی الارض

به موجب ماده ۳۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، در صورتی که احراز شود مرتکب جرائم قاچاق کالا و ارز با علم و عمد عواید و سود حاصل از این جرائم را به نحو مستقیم یا غیر مستقیم برای تأمین مالی تروریسم و اقدام علیه امنیت ملی و تقویت گروه‌های معاند با نظام اختصاص داده یا هزینه نموده است، علاوه بر مجازات‌های مقرر در این قانون حسب مورد به مجازات محارب یا مفسد فی الارض محکوم می‌گردد. (Karimi & Salahi, 2016) از نظر شرعی برای تحقق جرم محاربه فرد باید در عملیات کشتیدن سلاح به قصد اخافه مردم شرکت داشته باشد و نمی‌توان صرف حمایت مالی از گروه‌های محارب را محاربه محسوب کرد. در واقع رفتار این شخص معاونت در محاربه محسوب شده و مجازات آن با فرد محارب متفاوت است. بنابراین اطلاق مجازات محارب یا مفسد فی الارض مورد اشاره در این ماده که مجازات باغی را نیز شامل می‌شود، خلاف موازین شرعی است. (Karimi & Salahi, 2016)

البته اینکه این تصمیمات قانونی تا چه حد می‌توانند در بازدارندگی قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم‌ها مؤثر باشند، تا کنون دکترین حقوقی خاصی مطرح نگشته است اما ما می‌توانیم بدیهیات را مطرح کنیم. اول اینکه بازدارندگی در چنین جرایمی به کمترین شکل می‌تواند رخ دهد اگر رابطه‌های پشتیبان برای انجام جرم حذف نشوند. دوم اینکه قطعاً باید بازدارندگی به شدت با آثاری همراه باشد که ریشه چنین جرمی را هدف قرار دهد نه فقط صرف مجرم را.

۳. پاسخ‌دهی کنشی به جرم قاچاق ارز با استفاده از محدودیت تحریم

پاسخ‌دهی به جرائم اقتصادی مقداری با دیگر جرائم تفاوت دارد چرا که برعکس دیگر جرائم که ممکن است حق یک چند نفر را از بین ببرد، جرائم اقتصادی می‌تواند حق میلیون‌ها انسان را از بین ببرد یا آسیب مستقیم و غیرمستقیم وارد کند. در چنین حالتی سطح پاسخ‌دهی قطعاً متفاوت خواهد بود. اما بررسی چنین سطحی نیاز به بررسی عملکرد قانون‌گذار در تعیین نحوه اعمال مجازات‌ها دارد.

۳-۱. اقدامات قانون‌مدارانه در پاسخ کنشی به سوءاستفاده از محدودیت تحریم

ارزیابی اقدامات قانون‌مدارانه در برخورد با قاچاق ارز نیاز به فهم کنش‌های قانونی دارد که قانون‌گذار انتخاب می‌کند. اقدامات کنشی در این باره پیچیده‌تر می‌شود وقتی صحبت از چگونگی قاچاق ارز می‌شود. قانون‌گذار در برخورد با قاچاق ارز سخت‌گیری‌های لازم را در زمینه پاسخ‌های کنشی به خرج داده است. اولین مسئله در این زمینه نحوه برخورد قانون‌گذار پس از احراز جرم است. نهادهای ارفاقی متعددی در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ اعم از معافیت از کیفر، تعویق صدور حکم، تعلیق اجرای مجازات، تخفیف، آزادی مشروط، نظام نیمه آزادی و... پیش‌بینی شده است. با وجود این، قانون‌گذار در مواجهه با جرائم مربوط به قاچاق کالا و ارز جهت‌گیری متفاوتی را اتخاذ کرده و محدودیت‌هایی در زمینه بهره‌مندی محکومین از این نهادهای ارفاقی وضع کرده است. (Bahremand, 2017) در همین چارچوب در ماده ۷۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ در مقابله با این جرائم، اعمال مهم‌ترین و رایج‌ترین نهادهای ارفاقی یعنی تعلیق اجرا و تخفیف مجازات را ممنوع اعلام کرده است. این سخت‌گیری در خصوص جزای نقدی چندان توجیه‌پذیر نیست. (Bahremand, 2017) دیگر مسئله این است که نهادهای مهم قانونی جهت فردی‌سازی کیفر و متناسب کردن آن با جرم، تخفیف قضایی مجازات ضمن صدور رأی است که به موجب ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ پیش‌بینی شده است. قانون‌گذار این نهاد ارفاقی را در ماده ۷۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ در بعضی موارد ممنوع اعلام کرده است. این مسئله در راستای سیاست‌های سخت‌گیرانه قانون‌گذار پیش‌بینی شده است اما عملاً این ممنوعیت مانع از تخفیف نشده است؛ زیرا در رویه قضایی و قوانین موجود سه موضوع باعث شده است تا میزان جزای نقدی تا حد فراوانی کاهش پیدا کند. (Bahremand, 2017) موضوع دوم اینکه به موجب ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۴، برخی از اشخاصی که در مرحله بدوی محکوم می‌شوند با سلب حق تجدیدنظرخواهی از خود، از تخفیفی به میزان ۲۵ درصد از میزان جزای نقدی

بهره‌مند می‌شوند. بنابراین ممنوعیت تخفیف در جزای نقدی موضوع ماده ۷۱ قانون یادشده مغایرتی با اعمال ماده ۴۴۲ قانون آیین دادرسی کیفری ندارد (Nazarieh Mashvarati, 2016a) موضوع سوم اینکه به موجب تبصره ۳ ماده ۵۲۹ قانون اخیر، در صورتی که محکوم‌علیه ظرف ده روز از تاریخ ابلاغ احضاریه قاضی اجرای حکم برای پرداخت حاضر شود، می‌تواند از ۲۰ درصد جزای نقدی معاف گردد. در حقیقت راجع به سایر شرایط و نحوه اجرای احکام مربوط به جرائم مشمول قانون قاچاق کالا و ارز که در این قانون حکم خاصی مقرر نشده است، برابر قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و از جمله ماده ۵۲۹ آن رفتار می‌شود. (Nazarieh Mashvarati, 2016b) بنابراین مفاد دو ماده اخیر هر یک ناظر به دو مرحله متفاوت رسیدگی و اجرای حکم است و در قانون نیز منعی جهت اعمال توأمان هر دو وجود ندارد و تفسیر به نفع متهم و محکوم‌علیه نیز این اقتضاء را دارد. علاوه بر اینکه اگر امکان قانونی پذیرش اعسار و تقسیط، عفو و سایر راهکارهای قضایی مانند استعلام مجدد از گمرک جهت ارزش‌گذاری کالاهای قاچاق و... را به این موارد بیفزاییم خواهیم دید که صدر ماده ۷۰ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ نتوانسته است سیاست سخت‌گیرانه قانون‌گذار را تأمین کند سوم اینکه ماده ۷۲ قانون اخیر فرصتی را برای متهمین فراهم کرده است تا از حداکثر تخفیف قانونی و حتی معافیت از کیفر برخوردار شوند؛ این ماده برای متهمانی که در مرحله تحقیقات مقدماتی با مرجع رسیدگی‌کننده همکاری کنند، امکان تخفیف مجازات و معافیت از کیفر را پیش‌بینی کرده است. طبق این ماده در صورتی که متهم سایر متهمان را معرفی و موجبات دستگیری آنان را فراهم کند یا مقداری کالای قاچاق معرفی کند، می‌تواند از تخفیف یا معافیت برخوردار شود. در اکثر قریب به اتفاق این جرائم، حداقل دو نفر در فرایند ارتکاب جرم دخالت داشته‌اند که در مصادیق رایج، راننده خودرو حامل و شاگرد وی را می‌توان مثال زد. نکته جالب اینکه معرفی سایر متهمان در این مثال برای متهم اول نه تنها دشوار نیست بلکه با رضایت متهم دوم صورت می‌گیرد؛ چراکه هم می‌تواند از تخفیف یا معافیت برخوردار شود و هم میزان باقی‌مانده جزای نقدی میان آنها تقسیم می‌شود.

نکته بسیار جالب‌تر اینکه تخفیف‌های ماده ۴۴۲ و تبصره ۳ ماده ۵۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری نسبت به هر دو امکان‌پذیر است؛ یعنی میزان جزای نقدی تقسیم بر دو می‌شود و نسبت به هر کدام تا ۴۵ درصد می‌توان تخفیف اعمال کرد. نکته حائز اهمیت اینکه تخفیفات قانونی پیش‌گفته به جز مورد اخیر، پس از صدور حکم بوده و قاضی نمی‌تواند اگر هم موجبی برای تخفیف یافت، کیفر قانونی را تخفیف دهد. بنابراین منع تخفیف قضایی کیفر بر اساس سیاست سخت‌گیرانه در این قانون خلاف اصل

فردی سازی کیفر و تناسب کیفر با جرم و مجرم بوده و اقتضائات دادرسی عادلانه و منصفانه را محقق نخواهد کرد. برای برون رفت از این محدودیت غیراصولی می توان به دو ظرفیت قانونی تعدیل و متناسب سازی کیفر شامل معافیت از کیفر ماده ۳۹ قانون مجازات اسلامی و تعویق صدور حکم (ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی) در این جرائم متوسل شد. معافیت از کیفر در جرائم تعزیری درجه هفت و هشت و تعویق صدور حکم در جرائم تعزیری درجه شش، هفت و هشت قابل اعمال است؛ بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۷۵۹ مورخ ۲۰/۴/۱۳۹۶ دیوان عالی کشور، جرائم و تخلفاتی از قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز که برای آنها صرفاً جزای نقدی پیش بینی شده است، به دلیل اینکه جزای نقدی نسبی هستند درجه هفت محسوب و می تواند موضوع مواد ۳۹ و ۴۰ پیش گفته قرار بگیرد (Nazarieh, Mashvarati, 2014). از دیگر نهادهای ارفاقی که قانون گذار آن را در جرائم قاچاق ارز ممنوع کرده، تعلیق اجرای مجازات است. ماده ۷۱ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲، جزای نقدی مقرر در این قانون، حبس و شلاق در جرائم قاچاق کالای ممنوع، سازمان یافته و حرفه ای موضوع این قانون را غیرقابل تعلیق دانسته است. در این خصوص دو پرسش راجع به دو استثنای این ماده در مراجع رسیدگی کننده به این جرائم مطرح و موجب برداشت های متفاوت شده است.

اول اینکه ماده ۷۱ قانون اخیر، مجازات های مذکور را به نحو اطلاق غیرقابل تعلیق اعلام کرده است؛ از سوی دیگر ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در مقام بیان جرائمی که مجازات آنها قابل تعلیق نیست، در بند ج، جرائم اقتصادی با موضوع بیش از یکصد میلیون ریال را برشمرده است. پرسش اینکه با توجه به ماده ۵۷ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ که صراحتاً قاچاق کالا و ارز را از جرائم اقتصادی دانسته است، آیا می توان در این جرائم که ارزش ریالی موضوع آن یکصد میلیون ریال یا کمتر باشد، اجرای مجازات را تعلیق کرد؟ یا باید ماده ۷۱ پیش گفته را مطلق و منصرف از ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ دانست و تعلیق اجرای مجازات را در این موارد غیرممکن دانست؟ در این باره دو دیدگاه مطرح است. خاستگاه دیدگاه اول، رویه قضایی و سیاست های سخت گیرانه قانون گذار است؛ در محاکم رسیدگی کننده با استناد به خاص بودن حکم ماده ۷۱ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ (صرفاً در خصوص جرائم قاچاق کالا و ارز) و عام بودن بند ج ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ (کلیه جرائم اقتصادی)، خاص لاحق را معتبر می دانند؛ همچنین قائل به اطلاق ماده ۷۱ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ بوده و استثنای مذکور در بند ج ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ را از دایره این اطلاق خارج نمی دانند. علاوه بر این، تعلیق مجازات را به ویژه در قاچاق سازمان یافته و حرفه ای منافی با رویکردهای قانون گذار در

مبارزه با این جرائم می‌دانند. قائلین دیدگاه دوم با استناد به مفهوم مخالف بند ج ماده ۴۷ اخیر، مبنی بر قابل تعلیق بودن مجازات جرائم اقتصادی با موضوع جرم یکصد میلیون ریال و کمتر و کارکردهای این نهاد ارفاقی، و با این استدلال که استثنای مذکور در بند ج ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی خاص و حکم ماده ۷۱ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ عام است و عام لاحق ناسخ خاص سابق نیست، تعلیق مجازات در جرائم مربوط به قاچاق کالا و ارز با ارزش یکصد میلیون ریال و پایین‌تر را قانونی و بلکه ضروری می‌دانند. دوم اینکه قانون‌گذار در فصل دهم قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ رویکردی افتراقی و ارفاقی را در خصوص مجازات نوجوانان اتخاذ کرده است. بر همین اساس ماده ۹۴، تعلیق اجرای مجازات را در تمامی جرائم تعزیری نوجوانان پذیرفته و هیچ استثنایی را برای آن پیش‌بینی نکرده است. از سوی دیگر ماده ۷۱ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ تعلیق اجرای مجازات را در این جرائم ممنوع کرده است. سوالی که مطرح می‌شود اینکه آیا حکم ماده ۹۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ را می‌توان به عنوان استثنای ماده ۷۱ اخیر پذیرفت و مجازات مقرر برای جرائم موضوع قاچاق کالا و ارز ارتكابی توسط نوجوانان را قابل تعلیق دانست یا خیر؟ در پاسخ می‌توان گفت قانون‌گذار در فصل دهم قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مقررات خاصی در مورد جرائم ارتكابی اطفال و نوجوانان وضع نموده است و از حیث شمول این مقررات تفاوتی بین جرائم ارتكابی متهمان نوجوان نیست. لذا با توجه به اطلاق ماده ۹۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ که در فصل مذکور آمده، دادگاه می‌تواند در تمام جرائم تعزیری ارتكابی توسط نوجوانان صدور حکم را به تعویق اندازد یا اجرای مجازات را معلق کند؛ بنابراین مقررات اشاره‌شده شامل متهمان نوجوان می‌گردد و همچنین ممنوعیت‌های مقرر در ماده ۷۱ قانون مبارزه با قاچاق ارز مصوب ۱۳۹۲/۱۰/۳ با توجه به ماده ۹۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در خصوص مصادیق منطبق با ماده صدرالذکر شامل متهمان نوجوان نمی‌گردد.

با وجود این، سیاست سخت‌گیرانه و افتراقی قانون‌گذار و عمومیت و اطلاق حکم ماده ۷۱ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ رویه قضایی را در پیروی از این نظریه مشورتی دچار تشتت کرده و مانع از پذیرش استثنای مذکور در ماده ۹۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ شده و تعلیق مجازات نوجوانانی که مرتکب جرائم مربوط به قاچاق کالا و ارز شده‌اند را در عمل دشوار کرده است؛ به نظر می‌رسد، پرهیز رویه قضایی از اعمال نهاد ارفاقی تعلیق مجازات در ارتكاب جرائم موضوع بحث از سوی نوجوانان مگر به جهت عمل به این سیاست سخت‌گیرانه پذیرفته شده نیست. عدم آزادی مشروط نیز از جمله نهادهای ارفاقی است که در خصوص کیفر حبس پیش‌بینی شده است. این کیفر در ق.م.ب.ق.ک.و.

۱۳۹۲ برای جرائم سازمان‌یافته و حرفه‌ای پیش‌بینی شده که مشمول عموماً آزادی مشروط قرار می‌گیرد. کیفر اصلی سایر جرائم مذکور در این قانون، جزای نقدی است که با توجه به زیاد بودن مبلغ جزای نقدی و عموماً ناتوانی محکومین از پرداخت آن، و سخت‌گیری در پذیرش ادعای اعسار، آنان در بسیاری موارد منتهی به حبس تبدیلی می‌شود. نکته مهم اینکه در اعمال آزادی مشروط در حبس بدل از جزای نقدی، رویه قضایی حبس تبدیلی این مجرمین به رغم استحقاق بیشتر نسبت به مجرمین حرفه‌ای و مرتکبین جرائم سازمان‌یافته، مشمول حکم آزادی مشروط نمی‌شود؛ این مسئله، با لحاظ سقف حبس تبدیلی که در ماده ۶۰ ق.م.ب.ق.ک.و. ۱۳۹۲ پانزده سال دانسته شده، به سختی قابل پذیرش است (Hemati, 2006). اعمال است که فردی «محکوم به حبس شده باشد و حبس بدل از جزای نقدی محکومیت به حبس» نیست بلکه در حقیقت محکومیت به جزای نقدی است.

برای حل این مسئله باید به سؤالی دیگر پاسخ داده شود و آن اینکه آیا تبدیل جزای نقدی به حبس، صرفاً مربوط به اجرای حکم است و ماهیت قضایی ندارد یا اینکه امری قضایی است که اظهار نظر در خصوص آن توسط مقام قضایی صورت می‌گیرد و به عنوان رأی قضایی و در قالب دادنامه، صادر می‌شود و یک «محکومیت» به حساب می‌آید؟ بی‌شک چنانچه قائل به نظر دوم باشیم، می‌توان حبس تبدیلی را نیز مشمول آزادی مشروط دانست. در توجیه دیدگاه دوم، می‌توان به نکات ذیل اشاره کرد:

اول اینکه قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی ۱۳۷۷ و اصلاحات آن به موجب قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی ۱۳۹۴ نسخ صریح شده و ماده ۲۲ قانون اخیر صراحتاً محکومیت به پرداخت جزای نقدی را از شمول آن خارج دانسته است. در واقع ماده ۵۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ جایگزین ماده ۱ قانون ۱۳۷۷ شده است. بند ب ماده ۵۲۹ این قانون از عبارت تبدیل مجازات استفاده کرده است نه اعمال مجازات؛ تبدیل مجازات امری قضایی است و طی صدور حکم صورت می‌گیرد؛ ولی اجرای حکم نیاز به صدور حکم مجدد ندارد؛ بنابراین ماده اخیر، این امر را ماهیتاً امری قضایی و در صلاحیت مقام قضایی دانسته است. اینکه ماده ۶۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ تصمیم‌گیری در خصوص تبدیل به حبس را از صلاحیت شعب سازمان تعزیرات حکومتی خارج دانسته و در صلاحیت مراجع قضایی، قاضی دارای پایه پنج، قرار داده است، بی‌شک مبنای این ماده ماهیت قضایی تبدیل جزای نقدی به حبس است (Ebrahimi & Danesh, 2019). سوم اینکه در رویه قضایی تصمیم‌گیری در خصوص تبدیل جزای نقدی به حبس، در قالب دادنامه و با رعایت تشریفات دادرسی مربوط به صدور حکم قضایی انجام می‌شود. پس از صدور این دادنامه مفاد آن مطابق قواعد دادرسی مربوط به کیفر حبس، اجرا می‌شود.

چهارم اینکه در پیش‌نویس اولیه طرح مبارزه با قاچاق کالا و ارز در سال ۱۳۹۰، تبصره ۱ ماده ۵۶ اشعار می‌داشت: حبس تبدیلی قابل عفو و آزادی مشروط نیست؛ این تبصره در خلال مذاکرات مجلس با ایراداتی مواجه و در جلسه مورخ ۲۷/۱۰/۱۳۹۰ عبارت «عفو» حذف گردید و قید «آزادی مشروط» تا تصویب نهایی این طرح در سال ۱۳۹۲ به قوت خود باقی ماند و در نهایت حذف شد (Rooznama, 2011). علاوه بر نکات پیش‌گفته، اعمال نهاد آزادی مشروط در خصوص محکومینی که محکومیت آنان از جزای نقدی به حبس تبدیل شده است، با اهداف قانونگذار از وضع این نهاد ارفاقی، کاملاً هماهنگ است. بنابراین، به رغم بی‌اعتنایی رویه جاری در محاکم قضایی و به ویژه سازمان تعزیرات حکومتی به اعمال این نهاد ارفاقی، به نظر می‌رسد نه تنها صراحتاً یا حتی ضمنی منع قانونی در این خصوص وجود ندارد، بلکه نتایج مثبت و کارایی اعمال آن ضرورت توسل به آن را در اجرای احکام حبس بدل از جزای نقدی ایجاب می‌کند (Ebrahimi & Danesh, 2019).

۳-۲. اعمال اقدامات اجرایی در راستای کنترل جرائم قاچاق دایره تحریم‌ها

در جمهوری اسلامی تاکنون اقدامات اجرایی مثبتی در راستای کنترل جرائم قاچاق دایره تحریم‌ها صورت نگرفته و هر اقدامی که بوده است اصولاً در جهت کنترل قاچاق بوده نه اقدامات اجرایی در راستای سوءاستفاده از تحریم‌ها، چرا که دولت ایران در حال حاضر مجبور به دور زدن تحریم‌ها از طریق واسطه‌های تجاری است (Yousefi & Amiri, 2022). در باب قاچاق ارز به وسیله برخی دوزندگان تحریم نیز مسئله به همین منوال است. پرونده بابک زنجانی و اشخاصی مثل وی که هنوز جزئیات دقیق پرونده ایشان برای مردم مشخص نگشته و رابطان آن‌ها در بدنه دولت هنوز به وضوح اعلام نشده است، نشانگر همین موضوع است.

نگاه اجمالی به کارنامه فعالیت‌های ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز از زمان تشکیل سال ۱۳۸۱ تاکنون بر طبق آمارهایی که در جریان این تحقیق برحسب مورد به بعضی از آن‌ها اشاره شد، این نتیجه را روشن می‌کند که علیرغم تلاش‌های پیگیر ستاد مبارزه با این معضل، به عللی از قبیل واردات بی‌رویه قاچاق کالاهای مصرفی و تجاری از طریق اسکله‌های غیرمجاز و بدور از کنترل گمرک مستقر در سواحل جنوب کشور و سوءاستفاده معدود افرادی از صاحبان قدرت نفوذ از موقعیت‌های اجتماعی و شغلی خود و تشکیل باندهای سازمان‌یافته برای ارتکاب قاچاق، کلیتاً آمار و ارقام مربوط به کشفیات قاچاق کالا نشان می‌دهد که این معضل اقتصادی و اجتماعی هنوز به قوت خود باقی است. علاوه بر آن، آمیختگی آن با مسائل امنیتی نیز حائز اهمیت می‌باشد که مورد توجه مسئولین و مقامات عالی‌مقام مملکتی

نیز قرار گرفته است، چنانکه مقام معظم رهبری در اولین سفر خود به استان هرمزگان قاجاق را یک مسأله امنیتی نیز تلقی کردند و از مسئولین دست‌اندرکار خواستار برخورد جدی با این پدیده خطرناک شدند (Validi, 2010). بدیهی است که پرداختن به این معضل بزرگ بدون مطالعات و تحقیقات عمیق و همه‌جانبه ما را به راهکارهای سازنده و مؤثر سوق نخواهد داد. زیرا هر یک از ابعاد اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و قضائی و فرهنگی این مسأله ویژگی‌ها و خصوصیات مستقل و پیوسته دارند و تأثیر متقابل آن‌ها با یکدیگر و تعامل گونه پیامدهای ناگواری در جامعه به بار می‌آورد.

مبارزه فیزیکی دستگاه قضائی در برخورد با مجرمین و قاچاقچیان کالا از طریق اجرا و استفاده از قوانین ناکارآمد و بعضاً خلأ قانونی در این راه به نوبه خود عدم کارآئی مقابله قضائی با پدیده قاچاق را به حداقل رسانده است و بخوبی نشان می‌دهد که قوانین و مقرراتی که در این نوشتار مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت، ساز و کار مناسبی برای پدیده نگران‌کننده قاچاق کالا و ارز نیست و تأثیر چندانی در کاهش روند افزایش آمار جرائم قاچاق کالا به همراه نداشته است. بنابراین روزآمد کردن این قوانین و مقررات از طریق اتخاذ سیاست کیفری منطقی و هدفمند به عنوان بعدی از ابعاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز امری ضروری و حیاتی به نظر می‌رسد و به عنوان یکی از برنامه‌های راهبردی می‌تواند مطرح گردد. نگارنده امیدوار است که با تحلیل ابعاد مختلف این مسأله در این نوشتار توانسته باشد که چالش‌های موجود بر سر راه سیاست‌گذاری جنائی تقنینی را برای مبارزه قاطع، سریع و بدون تبعیض با معضل قاچاق کالا و ارز بخوبی تبیین نموده باشد و این نوشتار ناچیز راه‌گشای پژوهشگران و مسئولین و تصمیم‌گیرندگان برای اتخاذ سیاست‌گذاری تقنینی جنائی بر اساس یافته‌های علمی و دستاوردهای جرم‌شناسی کاربردی در تولید اطلاعات و دانش مورد نیاز این سیاست قانون‌گذاری را بدنبال داشته باشد (Validi, 2010).

۴. پاسخ‌دهی واکنشی به جرم قاچاق ارز توسط تاجران تحریم

۴-۱. شناخت تاجران تحریم

شناخت تاجران تحریم یکی از اساسی‌ترین مسائلی است که ما در این پژوهش نیاز داریم. بدین نحو که چه اشخاص یا گروه‌هایی عمدتاً از وجود تحریم سود برده و در خلال تحریم‌ها بیشترین تجارت را برای دور زدن تحریم‌ها دارند. امروزه فراهم نمودن ابزارهایی جهت شناسایی و معرفی بازرگانان از لوازم اصلی تسهیل تجارت (Rooznama Rasmi, 2011). یکی از مهمترین این ابزارها، رتبه‌بندی بازرگانان باشد. البته رتبه‌بندی اعتباری در حوزه‌های مختلفی چون بورس، بیمه، بانک و سایر حوزه‌های مرتبط با

تجارت در سطح داخلی و بین‌المللی نیز کاربرد دارد. پیش از تصویب قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، اعتبارسنجی (Credit scoring) در نظام بانکی راه‌اندازی شده بود. آثار مثبت اعتبارسنجی در نظام بانکی و همچنین سامانه اتاق ایران موجب شد تا تلاش شود که از این امکان در سایر مراجع اقتصادی نیز بهره گرفته شود؛ اما در این خصوص محدودیت‌هایی در زمینه مجوزهای قانونی برای گردآوری این اطلاعات وجود داشت؛ زیرا مطابق ماده ۵ قانون تسهیل اعطاء تسهیلات بانکی مصوب ۱۳۸۶، دولت مکلف بود تا این سامانه را در نظام بانکی راه‌اندازی نماید؛ بنابراین راه‌اندازی چنین امکانی در سایر مراجع ضروری نبود. لذا در بندت ماده ۶ قانون مبارزه با قاچاق کالا، با هدف پیشگیری از بروز تخلفات و قاچاق کالا و ارز از طریق مدیریت صدور، تمدید و ابطال کارت بازرگانی، ایجاد سامانه یکپارچه اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری برای تجارت داخلی و خارجی مقرر گردید. (Karimi & Salahi, 2016)

۲-۴. پاسخ واکنشی به جرائم سازمان‌یافته

قاچاق ارز از طریق دور زدن تحریم‌ها اصولاً یک جرم سازمان‌یافته است، چرا که از نظر نگارنده عموماً این عمل انحرافی نمی‌تواند بدون روابط گسترده و متصل به هم در بدنه دولت رخ دهد. معمولاً این عمل انحرافی به صورت بانندی تشکیلاتی رخ می‌دهد. بدین نحو که از حیث قانونی ارتکاب این جرم به صورت انفرادی تصور شدنی نیست. قانون‌گذار در ابتدای این بند شرط تحقق آن را ارتکاب به صورت بانندی و تشکیلاتی دانسته است. پیش از این تعریف روشنی از اقدام بانندی در قانون وجود نداشت؛ لکن، قانون‌گذار در سال ۱۳۹۲ در قانون مجازات اسلامی، «گروه مجرمانه» را تعریف کرد و به نظر می‌رسد منظور از اقدام «بانندی» و «تشکیلاتی» همان اقدام در قالب یک گروه مجرمانه باشد. در تبصره یک ماده ۱۳۰ این قانون آمده است «گروه مجرمانه عبارت است از گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف می‌گردد.» بنابراین یکی از ارکان تحقق سازمان‌یافتگی هم این است که گروه به قصد ارتکاب جرم تشکیل شده یا بعداً هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف شده باشد، گرچه مهم نیست اجتماع و تبانی افراد موضوع این ماده برای ارتکاب چه جرمی باشد، ولی ناگزیر در تحقق جرم موضوع بند و ماده یک قانون مجازات اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور می‌بایست حداقل بین سه نفر از اعضای گروه برای ارتکاب جرم علیه نظام صادراتی کشور تبانی و مواضعه و وحدت قصد وجود داشته باشد و این قصد به اقدام عملی نیز منجر شده باشد. در این صورت اقدام بانندی مدنظر قانون‌گذار محقق خواهد بود. برخی از حقوقدانان معتقدند برای تحقق جرم موضوع این ماده، مرتکبین باید حداقل سه نفر باشند که یک نفر از

آنها سردهسته باشد (Goldouzian, 2014) سردهستگی هم به موجب تبصره دو ماده ۱۵۹ قانون مجازات اسلامی عبارت است از تشکیل یا طراحی یا سازماندهی یا اداره گروه مجرمانه. بنابراین با این برداشت از قانون حداقل یکی از سه نفری که برای ارتکاب جرم علیه نظام صادراتی اجتماع می کنند باید سردهستگی داشته باشد.

گرچه به طور معمول هر گروه از جمله گروه های مجرمانه روابط تشکیلاتی و سلسله مراتبی با یکدیگر دارند، بالاخص در باندهای سازمان یافته اقتصادی این گونه است. اما از متن ماده صدرالاشاره در تعریف گروه مجرمانه الزامی به این امر که یکی از اعضا سردهسته باشد وجود ندارد و در عمل هم خلاف آن تصور شدنی است. برخی از شرکای تجاری به صورت توافقی و بر اساس تقسیم کار و کاملاً سازمان یافته اقدامات مجرمانه خود را به انجام می رسانند که لزوماً بین آنها رابطه رئیس و مرئوسی وجود ندارد. گروه های مجرمانه خانوادگی که مشارکت بین اعضای یک خانواده وجود دارد، از این قبیل می باشند (Mojahedi, 2016) با تصور درست از این گونه جرائم، بهتر است فرضاً جرائم ارزی که منجر به اختلال اقتصادی با سوءاستفاده از تحریم ها می گردد را جرائم باندهی تشکیلاتی مدنظر قرار دهیم و از این جهت نیز چون به شکل سازمان یافته انجام می شود به نظر می رسد می توان از پاسخ دهی قانون گذار به جرائم ارزی سازمان یافته استفاده نمود.

برابر مفاد ماده ۲۹ ق.م.ق.ک، در صورتی که ارز به نحو سازمان یافته قاچاق شود، علاوه بر مجازات های موضوع ماده ۱۸ آن قانون، چنانچه ارزش ارز تا ۱۰۰۰۰۰۰۰۰ ریال باشد به ۲ تا ۵ سال حبس و در صورتی که ارزش ارز بیش از مبلغ مذکور باشد به حداکثر مجازات مذکور در این بند یعنی ۵ سال حبس محکوم خواهد شد. مجازات مقرر برای کسانی که در قاچاق ارز سازمان یافته نقش سازماندهی، هدایت و یا سردهستگی گروه سازمان یافته را بر عهده دارند حداکثر مجازات فوق الذکر یعنی ۵ سال حبس خواهد بود. آنچه از جرم قاچاق سازمان یافته در ق.م.ق. تعریف شده، می تواند ملاک منطقی برای تلقی جرائم سازمان یافته قاچاق ارز گردد. مع الوصف قاچاق سازمان یافته ارز جرمی است که با برنامه ریزی و هدایت گروهی و تقسیم کار توسط یک گروه نسبتاً منسجم متشکل از ۳ نفر یا بیشتر که برای ارتکاب جرم قاچاق ارز تشکیل یا پس از تشکیل هدف آن برای ارتکاب جرم قاچاق ارز منحرف شده است صورت می گیرد.

بر این اساس قاچاق سازمان‌یافته ارز دارای ویژگی‌هایی است که در زیر می‌آید: طراحی و برنامه‌ریزی برای ارتکاب جرم قاچاق ارز؛ هدایت گروهی فرآیند رفتار مجرمانه توسط یک یا چند نفر؛ انسجام درونی و بیرونی گروه مجرمانه؛ اعضای گروه سه یا بیشتر از سه نفر باشد؛ هدف تشکیل گروه مقدماً یا متعاقباً ارتکاب قاچاق ارز باشد. (Matin, 2016)

حال تنها سؤالی که در اینجا پیش می‌آید این است که قضات از چه طریقی می‌فهمند که رفتار مجرمانه قاچاقچیان ارز، سازمان‌یافته است؟ مقنن در ماده ۳۸ ق.م.ق.ک طریقی را تعیین نموده که بر آن اساس، تعیین اینکه قاچاق ارز انجام شده سازمان‌یافته است یا خیر، بر عهده سازمان کاشف قرار داده است؛ به این نحو که در ماده موصوف آمده: «هرگاه در زمان کشف جرم قاچاق دستگاه اجرایی کاشف یا دستگاه اجرایی مأمور وصول درآمدهای دولت بر مبنای قرائن و امارات موجود از جمله وسایل و تجهیزات مورد استفاده در ارتکاب جرم، حجم و ارزش کالای مکشوفه احراز نمایند یا احتمال قوی دهند که جرم در یکی از وضعیت‌های زیر واقع گردیده است، مکلفند این موضوع را با ذکر قرائن و امارات مزبور برای انجام اقدامات قانونی به مقام قضایی اعلام نمایند: الف- وقوع جرم به صورت سازمان‌یافته...» (Matin, 2016) بدیهی است که این فرآیند صرفاً در زمان کشف ارز قاچاق صورت می‌گیرد؛ یعنی دستگاه اجرایی کاشف هرگاه هنگام کشف ارز قاچاق از طریق قرائن و امارات موجود به این یقین برسد که قاچاق ارز سازمان‌یافته است یا ظن قوی نماید قاچاقچیان سازمان‌یافته عمل کرده‌اند، بایستی موضوع سازمان‌یافته بودن فرآیند رفتار مجرمانه قاچاق ارز را به اطلاع مقام قضایی برسانند. این امارات و قرائن می‌تواند معیاری از وسایل و تجهیزات مورد استفاده در ارتکاب قاچاق ارز، حجم و ارزش ارز مکشوفه و از این قبیل امور باشد. طبیعی است که این معیارها حصری نبوده و صرفاً طریقی برای شناسایی سازمان‌یافته بودن قاچاق ارز ارتكابی است. تشخیص سازمان‌یافته بودن رفتار مجرمانه قاچاق ارز در هنگام پی‌جویی پرونده و یا متعاقب کشف ارز قاچاق با کیست؟ بنظر می‌رسد مقنن با برشمردن شرایط تشخیص سازمان‌یافته بودن قاچاق ارز در بدو کشف توسط دستگاه کاشف و سکوت در این خصوص خواسته است که در صورت بروز چنین امری این قضات باشند که وظیفه تشخیص دارند. هرچند در صورت کشف دلایل متقن توسط دستگاه کاشف مبنی بر سازمان‌یافته بودن فرآیند رفتار مجرمانه قاچاق ارز، مکلفند مراتب را به مرجع قضایی اعلام نمایند ولی تشخیص اصلی موضوع بر عهده مرجع قضایی است. البته به طور کلی گفتنی است که مجازات تکمیلی نیز در این زمینه خود یک پاسخ واکنشی از سوی قانون‌گذار می‌باشد. در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ تعیین مجازات‌های تکمیلی

و تبعی به موجب ماده ۶۳ وفق قانون مجازات اسلامی به عمل می‌آید. جواز صدور حکم به مجازات تکمیلی و انواع آن در ماده ۲۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ آمده است (Hashemi & Farazmand, 2013). با این وجود قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مقررات خاصی در خصوص انواع مجازات‌های تکمیلی پیش‌بینی نموده است. مطابق ماده ۶۹ قانون مذکور، مرجع رسیدگی‌کننده ذی‌صلاح حسب مورد می‌تواند با توجه به شرایط، نحوه، دفعات ارتکاب جرم و شخصیت مرتکب، علاوه بر مجازات‌های مقرر در این قانون، وی را به عنوان تکمیل مجازات، به یک یا چند مورد مرتبط از محرومیت‌های زیر محکوم نماید: تعلیق موقت یا ابطال دائم: الف: کارت بازرگانی. ب- کارت مبادلات مرزی. پ- کارت ملوانی. ت- پروانه، کسب تأسیس بهره‌برداری یا حق‌العمل کار پروانه حمل‌ونقل. ث- گواهینامه رانندگی وسایل نقلیه زمینی، دریایی و هوایی

۱. تعطیل موقت یا دائم محل کسب و پیشه و تجارت
۲. محرومیت از اشتغال به حرفه یا حرف خاص از یک تا پنج سال
۳. محرومیت از تأسیس شرکت و یا عضویت در هیأت مدیره و مدیرعاملی اشخاص حقوقی از یک تا پنج سال
۴. ممنوعیت خروج از کشور تا پنج سال

همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، مجازات‌های تکمیلی قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مطلق بوده و فاقد قیودات قانون مجازات اسلامی چون رعایت مدت حداکثر دو سال است؛ اما به نظر نگارنده با توجه به مقررات ماده ۶۳ قانون قاچاق کالا و ارز و ارجاع آن به قانون مجازات اسلامی، این مقررات نیز باید در خصوص بزه قاچاق رعایت گردد و به عبارتی ماده ۶۹ قانون صرفاً در مقام توسعه انواع مجازات‌های تکمیلی متناسب با جرم خاص بزه قاچاق کالا و ارز است و در مورد سایر شرایط باید به قانون مجازات اسلامی مراجعه شود. تفسیر به نفع متهم نیز چنین ایجاب می‌کند. قاعده اصلی در مورد مجازات‌های تکمیلی این است که علی‌الاصول اختیاری بوده و به صلاح‌دید قاضی واگذار شود ولی بر اساس پاره‌ای از قوانین و مقررات جزایی و استدلال حقوقدانان کیفری، مجازات تکمیلی اجباری نیز امکان‌پذیر است که در این مورد قاضی مکلف به قید مجازات تکمیلی در حکم خود خواهد بود (Voravi, 2015) به عنوان نمونه، وفق تبصره ۲ ماده ۶۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، چنانچه شخص حقوقی وابسته به دولت یا مأمور به خدمات عمومی باشد، مرجع رسیدگی‌کننده کارکنان و مدیران

مرتکب قاچاق را علاوه بر مجازات‌های مربوط، حسب مورد به محرومیت یا انفصال دائم یا موقت از خدمات دولتی و عمومی غیر دولتی محکوم می‌نماید یا بر اساس تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی انتشار حکم محکومیت قطعی که میزان مال موضوع جرم ارتكابی یک میلیارد (1,000,000,000) ریال یا بیش از آن باشد، الزامی است. حکم تبصره ماده ۳۶، از جهت اطمینان دادن به افکار عمومی نسبت به قاطعیت دستگاه قضایی در مبارزه با جرائم اقتصادی و افزایش بازدارندگی از این جرائم، گامی مثبت تلقی می‌شود؛ اما توجه افراطی به مبلغ عواید حاصل از جرم به عنوان ملاک تعیین مجازات در این مورد هم دیده می‌شود (Bahremand, 2017). مجازات تبعی برخلاف مجازات اصلی و تکمیلی در حکم دادگاه درج نمی‌گردد بلکه نتیجه قهری و قانونی حکم کیفری دادگاه است که به تبع حکم دادگاه بر محکوم تحمیل می‌شود. اثر مجازات تبعی محدود به زمان است و پس از انقضای مدت اثر آن زایل و محکوم به اعاده حیثیت نائل می‌گردد. در واقع باید گفت که مجازات تبعی اثر قهری و ناشی از حکم قانون است و نیازی به درج آن در حکم دادگاه ندارد و همین تفاوت اساسی بین مجازات تکمیلی و تبعی است. (Voravi, 2015) مجازات‌های تبعی متضمن محرومیت از حقوق اجتماعی است. این کیفر یکی از مناسب‌ترین ضمانت اجراها برای برخورد با مجرمانی است که دارای مقام و شأن اجتماعی بالا هستند. (Bahremand, 2017) همان‌طور که گفته شد، وفق ماده ۶۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، اعمال مجازات‌های تبعی طبق قانون مجازات اسلامی خواهد بود. بر اساس ماده ۲۵ قانون مجازات اسلامی، محکومیت قطعی کیفری در جرائم عمدی پس از اجرای حکم یا شمول مرور زمان در مدت زمان مقرر، محکوم را از حقوق اجتماعی به عنوان مجازات تبعی محروم می‌کند:

الف. هفت سال در محکومیت به مجازات‌های سالب حیات و حبس ابد از تاریخ توقف اجرای حکم اصلی. ب- سه سال در محکومیت به قطع عضو، قصاص عضو (در صورتی که دیه جنایت وارد شده بیش از نصف دیه مجنی علیه باشد)، نفی بلد و حبس تا درجه چهار ب. دو سال در محکومیت به شلاق حدی، قصاص عضو (در صورتی که دیه جنایت وارد شده نصف دیه مجنی علیه یا کمتر از آن باشد) و حبس درجه پنج.

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌هایی که در طول پژوهش صورت گرفت باید گفت قاچاق ارز با سوءاستفاده از دور زدن تحریم‌ها، در وهله اول یک انحراف است که از جانب قانون‌گذار به عنوان یک جرم مشخص شناسایی نشده و ظرفیت‌سازی‌های مناسب نیز برای آن انجام نگرفته است. با این حال، مضار قاچاق ارز بر پیکره اقتصادی هر کشوری تدابیر لازم را برای مقابله با آن و به تعبیر قانون‌گذاری «مبارزه» با آن می‌طلبد و هرچه این تدابیر بیشتر منطبق با واقع باشد، مهار آن آسان‌تر است. نهایتاً قانون‌گذار در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ و قانون اصلاح آن در ۱۳۹۴ در بند (خ) از ماده (۲)، قانون قاچاق ارز را تعریف کرده است. همچنین تعریف ارز نیز در بند (پ) ماده (۱) این قانون بیان شده است ضمانت اجرایی کیفری جرم در حکم قاچاق ارز نیز در تبصره (۲) ماده (۷) ق.م.ق.ک ۱۳۹۴ آورده شد. همچنین براساس ماده (۱۷) دستورالعمل اجرایی ضوابط ناظر بر ارز همراه مسافر، عدم رعایت ضوابط دستورالعمل مذکور، مشمول مجازات مقرر در ق.م.ق.ک مصوب ۱۳۹۲ خواهد بود. مجازات قاچاق ارز نیز با توجه به قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قانون مبارزه با اخلاف در نظام اقتصادی حسب مورد متفاوت است. علیرغم اینکه قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۳۹۲ و قانون اصلاح آن، قانون جامع و کاملی است، لیکن دارای ابهامات و انتقاداتی است که از آن جمله می‌توان به ماده (۷) اشاره کرد که احکامی را مقرر داشته است که این تصور به ذهن می‌آید که گویا قانون‌گذار قصد داشته است که از هر نوع معامله ارز جز در بازارهای رسمی جلوگیری کند و آن را مشمول عنوان قاچاق قرار دهد. همچنین مفهوم دولت و بانک مرکزی در تبصره (۳) خلط شده است. ابهام مهم‌تری که بر اساس ماده (۷) ایجاد می‌شود این است که آیا خریدوفروش ارز صرفاً در صرافی‌ها و بانک‌ها می‌تواند انجام شود یا اینکه معامله موردی ارز در خارج از صرافی‌ها و بانک‌ها نیز مجاز است؟ ظاهراً تبصره (۲) خلاف این امر را مقرر و فروش ارز را در صورتی که خارج از واحدهای تعیین‌شده توسط دولت و بوسیله اشخاص و واحدهای صنفی صورت گیرد ممنوع می‌داند و نتیجه این ممنوعیت نیز بر اساس سایر مواد ق.م.ق.ک از جمله ماده (۲)، محکومیت مرتکب به جرم قاچاق ارز است. چنین مقرره بسیار سخت‌گیرانه در عمل می‌تواند دشواری‌های بسیاری را ایجاد کند. نکته مهم این است که اگرچه قانون‌گذار جرم قاچاق ارز را بسیار موسع تعریف کرده است، اما در تعیین مجازات آن رویکردی کاملاً

متفاوت اخذ کرده است. در ماده (۱۸) قانون در خصوص مجازات قاچاق ارز قید شده جریمه نقدی ارز ورودی یک تا دو برابر بهای ریالی آن و جریمه نقدی ارز خروجی دو تا چهار برابر بهای ریالی آن است. پرسش این است که جریمه ارز قاچاقی که نه ورودی است و نه خروجی و در ماده (۷) به آن اشاره شده چیست؟ قانون‌گذار هیچ پاسخی به این پرسش نداده و قانون در این خصوص ساکت است. همچنین در ماده (۲۵) قید شده در صورتی که ارتکاب قاچاق ارز به صورت انفرادی یا سازمان‌یافته به قصد مقابله با نظام جمهوری اسلامی یا با علم به مؤثر بودن آن صورت گیرد، مشمول قانون مجازات اخلاط‌گران در نظام اقتصادی کشور می‌شوند. نکته مهم این است که با فرض ثبوت اتهام موصوف، میزان ارز قاچاق‌شده بایستی چگونه تعیین شود تا معادل ارزش آن، مرتکب محکوم به پرداخت گردد؟ نقد دیگر، در باب مجازات‌های تکمیلی است. قانون‌گذار در ماده (۶۳) قانون، صراحتاً هرگونه اقدام در خصوص مجازات‌های تبعی و تکمیلی تعدد و تکرار جرم قاچاق ارز را به ق.م. منوط کرده است، لیکن در ماده (۶۹) ق.م.ق.ک نسبت به برشمردن مجازات‌های تکمیلی در خصوص قاچاق کالا و ارز اقدام نموده است. حال سؤال اینجاست وقتی قانون‌گذار در یک قانون خاص و ماده مقدمی، حکم مجازات‌های تکمیلی را به قانون اهمی موکول می‌نماید، چه ضرورتی داشت که در ماده مؤخر دیگری نسبت به تعیین مصادیق مجازات‌های تکمیلی اقدام نماید؟ البته باید در اثنای نتیجه این را نیز گفت که قانون‌گذار ایران در مقاطع مختلف زمانی سیاست‌های کیفری متفاوتی را در قبال قاچاق ارز اتخاذ نموده است. مصادیق قاچاق ارز امروزه یکی از پرچالش‌ترین مباحث حقوق کیفری اختصاصی می‌باشد؛ تا کنون قانون‌گذار مصادیق قاچاق ارز را احصا نکرده است، ولی در خصوص تخلفات ارزی مصادیقی را در قانون تعزیرات حکومتی ذکر نموده است. به نظر می‌رسد مصادیق قاچاق ارز را بتوان از دستورالعمل تأسیس، فعالیت و نظارت بر صرافی‌ها مصوب ۱۳۹۳ شورای پول و اعتبار به شرح زیر احصا نمود:

- انجام عملیات صرافی در خارج از نشانی ثبت‌شده
- معامله با ارزهای غیرمجاز
- انجام عملیات صرافی در فضای اینترنتی و یا مجازی
- عدم ارائه فاکتور یا رسید معتبر
- عدم اقدام به شناسایی و احراز هویت مشتری

- انجام معاملات عمده خارج از زمان مجاز
- عدم اعلام همزمان نرخ خرید و فروش ارز در محل استقرار صرافی و یا تارنمای صرافی
- عدم ثبت سیستمی معاملات

References

- Bagheri, Sh., & Mousavi-Nik, H. (2012). Barrasi avamel ta'vin konande-ye nerkh arz ta'adoli va rishe-yabi tahavolat bazar arz dar eqtesad Iran. Markaz-e Pajohesh-haye Majles-e Shoray-e Eslami, pp. 8–9.
- Bahremand, H. (2017). Asibshenasi ghavanine marboute be jaraeme eghtesadi dar nezame hoghoughi Iran. Tehran: Markaz Matboo'at va Nashre Ghome Ghazaiyeh
- Bahremand, H. (2017). Asib-shenasi Qavanin Marbut be Jaraem Eqtesadi dar Nezam-e Hoghoughi Iran. Tehran: Markaz-e Matbooat va Nashr Qove Qazaiye.
- Ebrahimi, Sh., & Danesh, M. (2019). Tahlil-e shakli va mahvi-ye qanun-e mobareze ba ghachagh-e kala va arz. Motale'at-e Hoquq-e Keyfari va Jormshenasi, 13, 281–309.
- Goldouzian, I. (2014). Mahshaye Qanoon Mojazat Eslami. Tehran: Majd.
- Habibi, R. (2019). Lozum-e baznegari siyosat-e arzi baray-e tahaghogh-e eqtesad-e moghavemati ba tavajjoh be taraz-e tejari va tolid-e melli-ye Iran (1380–1395). Doreh 6, pp. 750–769.
- Hashemi, A., & Farazmand, A. (2013). Qanoon Mojazat Eslami. Tehran: Mizan
- Hemati, A. (2006). Qavaneen Ejraei Mahkomiyyat Mali. Tehran: Majmu'e Nazariyat Hoquqi.
- Karimi, G., & Salahi, J. (2016). Barrasi pishgiri keyfari va qeyrekeyfari dar zamineh ghachagh arz va kala. Majalleh Motale'at Hoquq, 75-82.
- Karimi, G., & Salahi, J. (2016). Pishgiri az Jaraem-e Ghachagh Kala va Arz bar Mabna-ye Qavaneen Mozoo'e. Faslname-ye Motale'at-e Hoghoughi, 2, 39-43
- Matin, A. (2016). Majmueh Roye Qazaei. Tehran: Roham.
- Mojahedi, M. (2016). Guneshshenasi jara'em arzi be masabeh jorm aleih amniyat eghtesadi keshvar. Afagh-e-Amniyat, 9(33), 5-32.
- Naghdi, E., & Goli, R. (2015). Mashha-ye Qanun-e Mobareze ba Ghachagh Kala va Arz. Tehran: Nashr-e Masir-e Daneshgah.
- Nazarieh Mashvarati, Edare Kol Hoquqi Qove Qazaieh. (2014). Shomareh 7/93/1180, 20 Mordad 1393.
- Nazarieh Mashvarati, Edare Kol Hoquqi Qove Qazaieh. (2016a). Shomareh 7/95/1722, 24 Mehr 1395.
- Nazarieh Mashvarati, Edare Kol Hoquqi Qove Qazaieh. (2016b). Shomareh 7/95/1722, 24 Mehr 1395.
- Rooznama Rasmi. (2011). Mozakerat-e majles, jalase 394, 2011/01/17.

- Sobhanian, S. M. H. (2013). Analysis of the economic situation of the country; reviewing the effect of the exchange rate on the trade balance in Iran: A review of theoretical and empirical issues. Tehran: Islamic Parliament Research Center.
- Validi, M. S. (2010). Hoquq-e keyfari-ye eqtesadi. Tehran: Nashr-e Mizan
- Voravi, A. (2015). "Naghshe nezarate sazmani dar pishgiri az jaraem va takhalofate karkonan nirooye entezami." Faslnameye Nezarat va Bazrasi, 31, 50.
- Yousefi, A., & Amiri, H. (2022). Zarfiyat-ha-ye geopolitiki-ye Chabहार baraye dor zadan-e tahrim-ha-ye beyn-ol-melali. Ghalamro-ha-ye Joghrafia-yi Qarn-e Jadid, 1, 103–119.